

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

בראשית - תשפ"ז | גליון 233 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

- מן הפרשה
- מן המדרש
- הלכה
- זכרון לצדיקים

מן הפרשה

במה שאיחדו את הסיום ואת ההתחלה ליום אחד, מצינו בדברי הראשונים טעם - דכמו שזכינו לסיימה כן נזכה להתחיל ולסיים.
זה לשון ספר "המנהיג" (מגדולי הראשונים, הל' סוכה עמ' תיד): "ונהגו כל ישראל להתחיל היום בבראשית... כמו שזכינו להשלימה נזכה בהתחלה ובהשלמה". וכן ב"אורחות חיים" (הלכות קריאת ס' ס' נח).

בנפשו יביא לחמו

מדמה, אלא אדרבא "מות תמות" - קרוב אתה למיתתה יותר ח"ו, כי מת הרגש החם שבקרבך, והז'הר.
(אמרי דעת - הגאון רבי יהודה מאיר שפירא מלובלין זצ"ל)

הגר"י אברמסקי זצ"ל היה רגיל לומר, שבפיוט "ונתנה תוקף" כולם בוכים כשהם אומרים 'אדם יסודו מעפר וסופו לעפר'. ואני לא בוכה, כיון ש'אדם יסודו מעפר וסופו לעפר' זה דבר הגיוני וכך הוא דרכו של עולם, אבל כשאני אומר 'בנפשו יביא לחמו'... אז אני בוכה... למה? כי אז עולה בדעתי, עם מה בן אדם מביא את הלחם שלו, את הפרנסה שלו? 'בנפשו' - מיט זיין נפשיות, מיט די רוחניות... עם הנפשיות, עם הרוחניות שלו, הוא מביא את הפרנסה. על כך יש לבקש.

רעת היאוש והעצבות

ההתחלות קשות ואם תקבלו עליכם מעתה יערב לכם, שאף שלא היה טוב עד עתה, יקבל עליו שמהיום והלאה יהיה טוב, ותקבלו עול מלכות שמים ותשובה, יערב לכם מהיום והלאה ומה דהוה הוה.
ועד"ז כתב בשל"ה הק' בפרשה זו, שמקלולו של קין יש לקחת מוסר, שבאם האדם נכשל באיזה חטא, תיכף ומיד יראה לעשות תשובה, שאם לא יעשה כן - 'עבירה גוררת עבירה' (אבות פ"ד מ"ב), דהנה אם היה שב קין כשאמר לו הקדוש ברוך הוא (ד, ה): "גֵּלּוּא אֶם תִּיטִיב שְׁאֵת" וגו' אז לא היה חוטא אחר כך, ומאחר שלא שב בא לידי עבירה גדולה של שפיכת דמים שכתוצאה מכך הרג את הבל אחיו, וגם כפר בהשגחה שאמר לית דין ולית דיין כו' כדאיתא בתרגום יונתן (פסוק ח), והנה נמצא שהיאוש והעצבות היא רעה גדולה כל כך שלא רק שמרחיקה מן התשובה, אלא מביאה בעקבותיה עוד חטאים חמורים.

(משחת שמן - הגאון רבי חיים שאול קויפמאן זצ"ל)

... מה הקב"ה אומר לקין, "למה חרה לך ולמה נפלו פניך", וצריך להבין מהי השאלה: "למה נפלו פניך" וכי אין לו סיבה שבגינה נפלו פניו, הלא דבר פשוט הוא שפניו יפלו, הרי קרבנו לא התקבל, ופירש הספורנו: 'כי כשיש לקלוקל איזו תקנה, אין ראוי להצטער על מה שעבר, אבל ראוי להשתדל להשיג תיקון לעתיד', הקב"ה אומר לקין: אין מקום לעצבות, יש לך אפשרות לתקן, וכשיש אפשרות לתקן, לא משתקעים בעצבות, אלא פועלים ומתקנים.
ומהו התיקון? לתקן את המידות הרעות. לתקן

"וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל, וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב, טז-יז).
הנה על פת לחם יפגע גבר ויחליף את הדעת מטוב לרע, והכל בשביל הלחם. עניות מעבירות על דעתו ועל דעת קונו וכאשר המליצו הראשונים בנאמר: "בנפשו יביא לחמו" כי האדם מוכר הנפש היקרה שבו בשביל לחמו טרף ביתו. וזהו שהזהירה התורה כאן: "מכל עץ הגן אכול תאכל", מהכל תמצא לך פרנסתך, אבל זכור את בוראך ולא תחליף את הדעת מטוב לרע. "ומעץ הדעת טוב ורע" מזה "לא תאכל" לא תעשה לך פרנסתך, "כי ביום אכלך ממנו מות תמות". ביום אכלך - לא שאתה מחיה עצמך בזה, כאשר אתה

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן לְמָה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ" (בראשית ד, י).
לכאורה קשה איזה מקום יש כאן לשאלה כזו, וכי מה שהשי"ת לא קיבל מנחתו אין זו סיבה מספקת שיתעצב ויהיו פניו נפולים, הרי זהו הצער הגדול ביותר שהשי"ת לא נתרצה לעבודתו.
וכתב הספורנו, כי כשיש לקלוקל איזו תקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר, אבל ראוי להשתדל להשיג תיקון לעתיד.

ודבריו הם יסוד גדול בעבודת ה'. ועל דרך משל, לאדם הנוסע בספינה על הים הגדול ובידו גביע יקר משובץ ביהלומים ומידי התהלכו על סיפון האניה נפל הגביע מידו לתוך מי הים, הנה בודאי יצטער בזה מאוד, שהרי אין לו שום עצה להציל הגביע מהמים הרבים כי לא יוכל לקפוץ אחריו אל הים למצאו. אבל אם היה הולך בדרך ונפל הגביע לתוך בור עמוק, אזי אין לו סיבה לעמוד על שפתו ולהצטער, שהרי יש בידו עצה פשוטה ביותר, שהולך ומביא סולם ויורד אל הבור ומוציאו משם.

וכן הוא הנמשל בעבודת ה' ית' שכאשר האדם נכשל בעוון כלשהו, אזי אין לו שום מקום ותירוץ לעמוד ולהצטער על המכשול שיצא מתחת ידיו, מאחר שיש לו עצה פשוטה לתקן עצמו מן החטא, כאשר ירהר בתשובה ויקבל על עצמו שלא ישוב עוד לכסלה.
וע"ד שכתב בספר "בית ישראל" בדברות קדשו האחרונים שנשא בפני הציבור (פרשת יתרו תשל"ו) שע"ז אמר הכתוב (שמות יט, ה): "וְעַתָּה אִם שְׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי וְדַרְשׁוּ רֹדֶל" (מכילתא פרשת יתרו פ"ב) שכל

"וַיִּנְחָמֵד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל" (בראשית ג, ו).

ב"פרדס יוסף" הביא מדרש, מפני מה חטא אדם הראשון, מפני שראה שתיים. והביא בשם הגר"א דהביאור דתנן (אבות פ"ג מ"א) 'הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון', ואדם הראשון היה יציר כפיו של הקב"ה, לכן לא היה יכול להסתכל רק בשניים. ותמה שם על הגר"א וז"ל: 'ודבריו צע"ג דקודם החטא לא היה יכול להסתכל גם ב'לאן את הולך', שעדיין לא היה גזירת מיתה, וא"כ לא ראה רק אחד'.

והדברים תמוהים, הא מן המיתה הקב"ה בעצמו הזהירו, כדכתיב "בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב, יז).

(אבן ישראל - רבי ישראל יעקב פישר)

"וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחַשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אֲרוּרָה אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל אֲחֶיךָ תֵּלֵךְ וְעַפָּר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (בראשית ג, יד).

איתא במסורה: "עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם" (שמות טז, ה), "יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה" (במדבר יד, לד) "וְאוֹתֵי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּ" (ישעי" נח, ב).

ויש לבאר הדברים ע"פ מה ששאלו לאחד איזה חטא היה יותר גדול, של נחש או של אדם הראשון, והשיב של נחש היה גדול, שהיה מסית. ושאלו שוב א"כ למה אצל אדם הראשון כתיב "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹּאכַל לֶחֶם" ובנחש כתיב "וְעַפָּר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ", שיהא מזומן לו לחמו? והשיב דאדרבה, קללה היא לנחש, שאין לו לצפות עוד להקב"ה, והוא כמו שהאב אומר לבנו הא לך מזונך ואין לי עוד עסק בך, אבל לאדם אמר ברוב רחמיו בזעת וגו' שְׂיִצְפָּה לַהֲקֵב"ה. והנה במסכת יומא (עו, א) איתא: שאלו לרשב"י למה היה צריך להוריד לישראל מן בכל יום, היה לו ליתן פעם אחת בשנה שיהא די לכל השנה, והשיב כדי שְׂיִצְפּוּ בכל יום להקב"ה.

וזוהי כוונת המסורה: "על אשר ילקטו יום יום". ולכאורה קשה היה מספיק שיתן "יום לשנה, יום לשנה"? והתירוצ' בכדי ש"וְאוֹתֵי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּ".

(אמרי דעת - הגאון רבי יהודה מאיר שפירא מלובלין)

"בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט).
אמרו חז"ל שבחרישה אחד של אדם הראשון הספיק לו כדי לאכול ארבעים שנה, וזה היה מקללת "בזיעת אפיק".
אם כן נמצינו למדים, שכל טרחתינו ויגיעתינו מבוקר עד ערב להביא טרף לביתינו, אינו מקללת אדם הראשון, כי אם מקללתינו אנו...
(רבי משה הלוי סאלאוויצק משוביין)

"וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ" (בראשית ד, א).
פי' להתחבר, שידיעת הדבר היא התחברות הדעת לה, ודוגמא לכך מצינו שקטן אינו בר שמירה (ב"מ מב, א) שאינו בר דעת (ע"י חגיגה ב, ב), שאין לו הדעת להתחבר להפקדון לאחריות שמירתה, ונשאר הפקדון חוץ מדעתו, ואין לו עסק וחיבור בה.

וזהו עומק דברי הרמב"ם בריש הלכות יסודי התורה (פרק א' הלכה א'): "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון וכו', שאין כוונתו להחקירה, אלא לידע הדבר כל כך לעמוק ולרחבו, עד שהוא מחובר בה בלב ונפש!

(ארוי הלבנון)

את הקנאה שהביאה אותו לידי כך. כיצד יתקן את מידותיו הרעות? אין תקנה למידות רעות, אלא מוסר! רק על ידי לימוד המוסר ישנה אפשרות לאדם לתקן את המידות הרעות. אין רפואה אחרת כי אם מוסר בלבד. וכמו שחולה, רחמנא ליצולן, אינו יושב בטל במצבו, אלא הולך לרופא לקבל את הרפואה הנחוצה לו לריפוי מחלתו, כך הוא בזה, הזקוק

לרפואת הנפש - צריך ללכת ולקבל מוסר, זוהי רפואתו. בלא לימוד מוסר אין לו תקווה, ואם יקבל מוסר יתרפא ממחלתו ויעלה על דרך המלך. יתכן שלא ירגיש מיד את ההשפעה, אך רושם מצטרף לרושם, ובמשך הזמן יראה את הפירות של לימוד המוסר, שישנה את כל מהותו לטובה.

(יראה ודעת - הגאון רבי יהודה זאב סגל זצ"ל)

"כִּי בּוֹ שֶׁבֶת מְכַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בראשית ב, ג).

כבר הקשו הראשונים שהיה לו לומר אשר ברא אלהים 'ועשה', ולמה כתיב "לעשות" שהוא לשון עתיד.

והביאור הוא, שהנה הרבה דברים נתחדשו בדורות האחרונים כמו חשמל וכדומה, ואיך אפשר דבר זה, הרי כבר אמר החכם מכל אדם (קהלת א, ט) "וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ". אלא, שבאמת אין זה דבר חדש כלל, ושהקב"ה ברא את העולם בכוח זה, רק הטמינו שלא יתגלה עד זמן האחרון. וזהו "אשר ברא אלהים לעשות".

(רבי מיכאל דוב ווייסמאנדל מנייטרא)

"וַיַּפַּח בְּאַפּוֹ נְשֵׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז).

כשנפטר רבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פוניבז' מן העולם, הספידו מורות ראש הישיבה רבי שמואל רוזבסקי, וישא משלו ויאמר:

הנה למדנו חז"ל (בספרים הובא בשם הזוה"ק, אך לפנינו אינו) "ויפח באפיו נשמת חיים" - 'מאן דנפח מדיליה נפח', והיינו החלק אלוקי ממעל, וכתוב בהמשך הפסוק "ויהי האדם לנפש חיה", ובאונקלוס תרגם 'לרוח ממללא', והיינו כח הדיבור. ותמיד נתקשתי בהדבר, דמשמע דכל החלק האלוקי ממעל בא לידי כח ולידי ביטוי וגילוי, רק על ידי הדיבור. אבל כאשר ראה ראינו את מורינו הרב מדבר - אז נתיישב לי הדבר היטב; שראינו שהיה זה דיבור לא של הגוף, אלא של הנשמה והלב!

*

"וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז).

ותרגומו 'לרוח ממללא'. האדם נברא יחידי, ועם מי היה יכול לדבר, ועל כרחך שעיקר מה שנברא כח הדיבור הוא לדבר עם הבורא יתברך, כדי שידבר ויתפלל אל ה'!

(רבי יצחק הוטנר)

מן המדרש

מדרש רבה בראשית ה, ה

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, תִּנְאִין הַתְּנָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִם הַיָּם שֶׁיֵּהָא נִקְרַע לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל, הָדָא הוּא דְכְּתִיב "וַיֵּשֶׁב הַיָּם לְאִיתָנוּ" (שמות יד, כז), לְתִנְאֵי שֶׁהַתְּנָה עִמּוֹ.

אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר, לֹא עִם הַיָּם בְּלָבָד הַתְּנָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא עִם כָּל מָה שֶׁנִּבְרָא בְּשֵׁשֶׁת יָמִי בְּרֵאשִׁית, הָדָא הוּא דְכְּתִיב "אֲנִי יָדִי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל צָבָאם צִוִּיתִי" (ישעיה מה, יב), מִיָּדִי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל צָבָאם צִוִּיתִי.

צִוִּיתִי אֶת הַיָּם שֶׁיֵּהָיָה נִקְרַע לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל. צִוִּיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ שֶׁיִּשְׁתַּקּוּ לִפְנֵי מִשְׁחָה, שֶׁנֶּאֱמַר "הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאִדְבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי" (דברים לב, א). צִוִּיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָיָרֵחַ שֶׁיַּעֲמְדוּ לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר "שָׁמַשׁ בְּגִבְעוֹן דּוּם" (יהושע י, יב). צִוִּיתִי אֶת הָעוֹרְבִים שֶׁיִּכְלָלוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָעוֹרְבִים מִבִּיאִים לֹא לָחֶם וּבָשָׂר" וּגְו' (מלכים א יז, ט). צִוִּיתִי אֶת הָאוֹר שֶׁלֹּא תִזְיֵק לְחַנְנִיָּה מִיִּשְׂרָאֵל וְעֲזָרְיָה. צִוִּיתִי אֶת הָאֲרִיֹּת שֶׁלֹּא יִזְיָקוּ אֶת דָּנִיֵּאל, צִוִּיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם שֶׁיִּפְתְּחוּ לְקוֹל יִחְזַקְאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם" וּגְו' (יחזקאל א, א). צִוִּיתִי אֶת הָדָג שֶׁיִּקְיָא אֶת יוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֹּאמֶר ה' לָדָג וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה" (יונה ב, יא).

אמר רבי יוחנן, תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים כשברא אותו, שכל זמן שיצטרכו ישראל, הוא יקרע לפניו, ושעוד תיראה בו לפעמים היבשה, שאף אחרי שיקוו המים למקום אחד, יהא נקרע לפני ישראל כשיצטרכו. וגם בקריעת ים סוף כשחזר הים למקומו, היה זה על תנאי שכשיצטרכו עוד הפעם לעתיד, יקרע לפניו, הדא הוא דכתיב [זה מה שנאמר] בקריעת ים סוף "וּישב הים לפניו בקר לאיתנו", והיה לו לומר 'וישב הים כשהיה', אלא ידרש 'לאיתנו' בחילוף אותיות 'לתנאו', שהכוונה שחזר לתנאו שהתנה עמו, שכשיצטרכו לכך לעתיד, יקרע לפניו.

אמר רבי ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית התנה הקב"ה לשנות טבעם בעת הצורך, הדא הוא דכתיב [זה מה שנאמר] על צבא השמים "אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי", [שלכאורה לא שייך לענין בריאתם לשון ציווי, וכי מה ציוה את צבא השמים. אלא] ידרש הכתוב כך: מִיָּדִי נָטוּ שָׁמַיִם - מן העת שידי נטו את השמים, ואז את 'כל צבאם צויתי' לעשות את הנסים העתידיים. שהרי כתוב "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש", ועוד נאמר "כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע", ולכן בהכרח כל מה שיוצא מחוץ לגדר הטבע, הוא בציווי ותנאי מתחילת הבריאה.

המדרש מונה והולך את שינויי הטבע שצויה עליהם הקב"ה מתחילה: צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל בקריעת ים סוף [כמבואר]. וכן צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו [מקילוסם שהם מקלסים ומשבחים בתמידות את הקב"ה] לפני משה בשעה שדיבר אליהם, שנאמר "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי". וכן צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו ממהלכם, לפני יהושע במלחמת האמורי, שנאמר בתפילת יהושע בעת מלחמתו באמורי בגבעון, שאמר לשמש ולירח "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" [שימתינו השמש בגבעון והירח בעמק אילון, ולא ימשיכו במהלכם]. וכן צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו הנביא בעת שנסתר מפני אחאב, כמו שנאמר כשהסתתר אליהו מפני אחאב בציווי ה' "והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב" וגו'.

ותיבת 'העורבים' [בה"א הידיעה] רומזת על העורבים הידועים מששת ימי בראשית. וכמו כן צויתי את האור [האש] שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה בעת שהושלכו לתוכה. וכן צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל בעת שהושלך לגוב שלהם. וכן צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, שנאמר "נפתחו השמים ואראה מראות אלהים" וגו'. וכן צויתי את הדג שבלע את יונה, שיקיא את יונה, שנאמר "ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה".

קריאת שמע על המטה וברכת המפיל

(הלך א)

עפ"י ספר "הלכות יום ביום" להגרמ"מ קארפ שליט"א

אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכנ"ס בזמנה צריך לקרותה על מטתו שנאמר "אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה"א.

חיוב ק"ש שעל המטה

קורא אותה מיד כשנכנס לישון על מיטתו ולא ימתין עד שתפול עליו השינה, ומ"מ כשנופלת עליו השינה יאמר פס' תחינה ושמירה כגון "בידך אפקיד רוחי"ב. וראוי לאומרה בעמידה כדי שיאמרנה בכוונה, וגם אם אומרה במישוב שפיר דמי ובלבד שיאמרנה בכוונה, אבל הוידי צריך לאומרו מעומדי.

אימתי וכיצד קורין אותה

ראוי שיתודה קודם השינה על עונותיו וחטאיו ויפשפש במעשיו שעשה כל היום ואם מצא עבירה כביטול תורה לשה"ר רכילות שקר כעס ליצנות וחנופה ובעבירות שבין אדם לחבירו יותר מכולם, ויחזור בתשובה עליהם ויקבל עליו לפייס לחבירו בהקדם אם אין יכול לפייסו מיד.

וידי קודם השינה

יאמר קודם השינה שמוחל לכל מי שחטא כנגדו וציערו [חוץ מממון שדעתו לתבוע] וע"ז תיקנו "רבש"ע הריני מוחל לכל מי שחטא כנגדי", ובזכות זה ימחלו לו אחרים ומן השמים יזכה לאריכות ימים.

מחילה לכל קודם השינה

צריך לקרות כל פרשה ראשונה "שמע" וכן הנוסח בסידור אשכנזי, וי"א שיאמר ב' הפרשיות שמע והיה אם שמעו, וטוב לקרוא כל הג' פרשיות עם קל מלך נאמן כנגד רמ"ח איברים וכ"ה ע"פ האריז"ל וכן מנהג ספרדי.

קריאת פרשה ראשונה או ג' פרשיות

ואם התפללו ערבית קודם צה"כ צריך מדינא לקרוא כל הקריאת שמע ולכוין לצאת בה ידי חובת קריאת שמע וזכירת יציאת מצרים. ומדינא סגי בב' פרשיות ופסוק א' של יצי"מ.

התפללו ערבית קודם צה"כ חייב מדינא בק"ש ופרשיותיה

אחר קריאת שמע שעל המטה לא יפסיק לדבר דברי שיחה, אבל אומר פסוקי רחמים ישב בסתר וכו' [וי"א עד מעונך], מזמור ה' מה רבו צרי, בידך אפקיד רוחי, הנה מטתו שלשלמה וכו', יברכך וכו', רגזו ואל תחטאו, השכיבנו עד סמוך לחתימה והנוסח הנד' בסדורים.

איסור ההפסק בין הקריאת שמע לשינה

אות ג) דפשת המנהג שלא לומר אלא פרשה אחת, ועי' הטעם במטה משה (סי' טז) ולחם חמדות (ברכות פ"ט א' טז) "עם כל זה פשט המנהג שלא לקרות רק פרשה ראשונה. והטעם הוא מפני שאינה נקראת לשם חובת קריאת שמע לצאת בה כלל" ע"ש.

ז. כ"כ הרא"ש שם פ"ט סי' כג בשם הר"ח, לפי שאף פר' והיה נאמר בה ובשכבך, והטור סי' רלט כ' דכן היה נוהג הרא"ש. והבית יוסף כ' דכן היתה גירסתו בגמ' אומר שמע והיה אם שמע.

ח. כלבו (סי' ט) דיש קורין כל קריאת שמע דיש בו רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים של אדם ישמרם השם בזכות הקריאה והובא במטה משה שם וכ' שכן נהג רבו המהרש"ל, והפרישה סי' רלט סק"ב מהמהרש"ל בחי' לטור דרבינו יונה כתב בספר היראה שיש לקרות קריאת שמע כולה לפי שיש בה רמ"ח תיבות [כנגד רמ"ח איברים] שמצלת את כולן מן המזיקין. וכ"כ המג"א סק"א ובמ"ב שם סק"א. וכ"ה ע"פ האריז"ל בשער הכוונות דרושי הלילה וכן מנהג הספרדים בכל הסדורים שלהם. וכן נהג רבינו הגריש"א זצ"ל.

ט. המג"א בסי' רלה סק"ב כ', דבקרא מבעו"י צריך לקרוא בלילה ב' פרשיות שמע והיה אם שמע, וכ"כ הפמ"ג ומחה"ש ר"ס רלט. ובמ"ב רלט סק"א כ' דצריך לקרוא כל הג"פ וביאר בשעה"צ טעמו דהמג"א כ' כן לשיטתו דנקט כרבינו יונה שיוצאין בזכירת יצי"מ מבעוד יום אבל למאי דקיי"ל כהשאגת אריה דזכירת יצי"מ זמנה בלילה דוקא צריך לקרוא כל ג"פ. וראה לעיל פרק י"ח דין י"ג בענין זמן זכירת יצי"מ בלילה.

י. פשוט דליציאת מצרים דאורייתא סגי בפסוק אחד שיש בו יציאת מצרים כדאיתא בברכות (יב, ב) בדרכי וא"צ לכל פר' ויאמר עבור זה ועכ"פ לגבי זה שפיר סמכי' על המג"א ופמ"ג דסגי בב"פ או דיצא בשל ביהכנ"ס. ובריטב"א ברכות (יד, ב) דבקרא בבוקר כל פרשה ציצית סמכו ע"ז בני מערבא שלא אמרו בלילה כל פרשה ציצית רק תחילה וסופו. ואף דאנן קי"ל בברכות (יב, ב) דאם התחיל גומר, מ"מ היינו בסדר קריאת שמע עם ברכות קריאת שמע שלא לקבוע בציבור חצאי פרשה דכל פסוקיה דלא פסקי משה לא פסקינן. אך כשחזור אח"כ לעצמו לצאת יד"ח די בפסוק אחד של יציאת מצרים ואין צריך לכל פרשה ציצית. יא. רמ"א שם ס"א מהראשונים.

א. ברכות (ד, ב) אריב"ל אע"פ שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו מאי קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה. וברמב"ם פ"ז מתפלה דקורא פר' ראשונה מקריאת שמע וישן, ובטורש"ע רלז ס"א דקורא על מטתו פר' ראשונה.

ב. המגן אברהם סי' רלט סק"ג כ' בשם הסדה"י דלא יקרא קריאת שמע כשיכנס לישן אלא כשרואה שהשינה באה עליו, אך הביא המג"א דבכנסת הגדולה כ' "שיש לקרות מיד שמא תחטפנו שינה אח"כ ולא יקרא ואין לחוש משום הפסק אלא כשעושה דבר אחר בנתיים", והביא דבריו במ"ב שם סק"ט ובמ"ב הוסיף אבל בכנה"ג כ' ומשמע דמסכים לכנה"ג והביא דכ"מ מש"א. ובכנה"ג סק"ט כ' דאם מאחר לא יוכל לכוין בה כראוי.

ובאליה רבה סק"ה כ' "ואני נוהג בשעה שהשינה באה עלי לומר בידך אפקיד רוחי וכו' רגזו ואל תחטאו וכו'".

ג. חיי אדם כלל לה ס"א ובמ"ב רלט סק"ו שיש מחמירין לאומרה במעומד או מיושב, ובשער הכוונות להאר"י ז"ל דרושי הלילה דרוש ה' (ד"ה ואחר כך) "וצריכים להתודות מעומד אמנם שאר הסדר אם תוכל לאומרו מעומד שפיר טפי ואם תאמר מיושב אין בכך כלום" ע"כ. ובכנה"ג סק"א שיאמרנה מיושב בכונה עצומה. והא"ר סק"ג הביא מהתשב"ץ סי' ר"ס בשם רבו מהר"ם מרוטנבורג ז"ל שהיה עומד בעת שאמר ברכה זו, וכן ביסוד ושוורש העבודה כ' "וראוי לכל ירא וחרד להתנהג כן לקרותה מעומד ועכ"פ בשיבה אך לא בשכיבה על מטתו" וכו', ובכנה"ג סק"א כ' צריך לקרותה מיושב ובכוונה.

ד. מג"א רלט סק"ז ובמ"ב שם סק"ט בשם כתבו הספרים. וראה הע' דלעיל מהאריז"ל.

ה. מגילה (כח, א) ובמ"ב שם. ובשבת (קכו, ב) דכל המלמד זכות על אחרים מן השמים יתנוהו לזכות מדה כנגד מדה, וה"ה בזה כשם שהוא מוחל לאחרים מן השמים ימחלו לו ויתנו בלב אחרים למחול לו.

ו. ברכות (ס, ב) הנכנס לישן אומר משמע והיה אם שמע ואומר ברוך המפיל, וכ"פ הרמב"ם פ"ז מתפלה ה"ב וכ"כ רש"י בריש ברכות "ובקריאת פר' ראשונה על מטתו יצא" וכ"פ בטורש"ע רלט ס"א. וכן הנוסח בכל סידורי אשכנז ובאליה רבה סק"א בשם שיירי כנסת הגדולה (הגהות טור

או אנוס סגי בפרשה ראשונה והמפיל. ולא ידעתי למה היקל לחולה
הלא החולה צריך שימור טפי ועכ"פ היה לו לומר לפחות חד פס'
דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי כדאיתא בגמ' (ה, א) דאף ת"ח צ"ל פסוק
זה.

יב. מג"א סי' רלט "באמת המזמורים אינן חיוב כלל רק שמע והמפיל
רק שנהגו לאומרם מדחזי' דריב"ל אמרם המנהג לאמרם ונפק"מ לענין
חולה או אנוס". וכ"כ האליה רבה שם סק"ג "מיהו כל המזמורים אינו
חיוב כלל רק שמע והמפיל, רק שנהגו לאומרם". ובמ"ב סק"ט דבחולה

זכרון לצדיקים

א' חשוון ה'תר"פ: הגאון רבי יוסף ענגל זצ"ל

מהספר שבעים פנים לתורה. וזה לשונו שם: קונטרס הנחמד, בקראך בשמו לקח טוב לנכון
היגעני לששון ולשמחת לבבי, ותעלוזנה כליותי בדבר שפתך המישרים אורו עיני, והאותיות
זהלוני על פני, ונפשי תגיל בה' אלוקים, כי הגיע חשקי ותאותי אלי, כאשר נכסוף נכספתי
למתי תבוא לידי עת ושעת הכושר, להתעלס במתק ודשן עדיו, ולהשתעשע בצחות פלפוליו
המצוחצחות, ונועם נאומו הגעמים, שמוקירו הייתי לשעבר, בספרו אשר הוציא לאור העולם
אשר בשם שבעים פנים לתורה יקבנו. ועכשיו ביותר עת שיר ההיא ליעקב, כי יוסף הוא
המסביר בסבר אל סבר, יחדיו ידובקו במתק פלפולו הוז, אשר לתוה"ק עשה כוונים, והרבה
מקנתו לפי מעט השנים, ואלף תודות לך ידידי וכו'.

ידעו והכירו גדולי ישראל כי לטורנער עילוי מוח פלאים וכולו גאוניות. הגאון רב יוסף שאול
מלבוש התבטא עליו, כשהיה בן ארבע עשרה, ראיתי כבר גאוני גדולים, אך הוא יגדל מהם.
היה זה לאחר שרב יוסף שהה במחיצתו כמה ימים. והגאון מלבוש לא פסק מלהשתעשע איתו.
הם חזרו בע"פ על כל התוספות של מסכת יבמות, הגאון מלבוש ציטט תוס' אחד והטורנער
עילוי את התוס' הבא. הגאון מלבוש שונה פסוק בתנ"ך, והעילוי הצעיר מצטט בע"פ דברי
רש"י במקום.

אמר פעם ר' יוסף לבן אחיו ר' מאטיל ענגל מטארני, שאל נא את דודך ר' שמואל, מה זה
אשר לפי זכרוננו בהיותו בן ארביסר היה בקי בכל תוס' הש"ס. וכשנסע מטארנא אחר שנה
ומחצה היה בקי בכל הפרמ"ג והחו"ד ותהום כל העיר וראיתי שיהא פוסק גמור, ועל כן
תשאל אותו מדוע בכל תשובה מפלפל בדברי הנו"ב והחתם סופר, ואינו עוסק בדברי עצמו?
ועל כן השיב ר' שמואל כך מקובלני מרבתי שהנו"ב והחתם סופר נשלחו מן השמים לקבוע
הלכות בישראל, ועל כן טוב לי לעסוק בדבריהם מבדברי: (שם תשמואל אות ג'). אותה תקופה לא
היו בביתו של ר' יוסף ספרים ומרגלים בפומיה: עד שלא יודעים לספור את אותיותיהם של
רש"י ותוס', אין לעיין בספרים אחרים". לכן שאל את ספרי הנו"ב והחתם"ס ולמד בהם ימים
אחדים, עד שגם תאריכי השאלות ושמות המחברים היו נהירים לו, ואז הפטיר: "אכן שליחים
היו, ומלאו שליחותם באמונה". מעשה וחבירו ר' מאיר אריק זצ"ל, רבה של טרנוב, נפגש עם ר'
יוסף בנאות קיץ סמוך לוינה, סיפר לו ר' יוסף שבר"ח אלול כתב ספר שלם על פרק בתהילים,
לקח ר' מאיר את הספר מידו, עבר עליו והכריז ברבים: „גאון הגאונים, לא בא כבושם הזה".

הגאון מטסאניסלוב אמר פעם: "בקיאותם של הרוגוטשבי ושל ר' יוסף ענגל, של שניהם
מדהימה היא, אך ההבדל ביניהם הוא, שהרוגוטשבי דומה לבעלת בית בערב פסח, אמנם
הכל נמצא, אך רק בעה"ב יודעת מקומם של דברים, ואילו ר' יוסף דומה לבעלת בית בליל
פסח עצמו, סדר ובהירות".

גדול הדור, גאון העולם שלא היה כמותו בהרבה דורות שלפניו, יחיד בדורו, רשכבה"ג,
תהילתו מי יוכל לספר, מרן ר' יוסף ענגל מקראקא זצ"ל - כך מגדירו הרב מלבוש (ציין לפש
חיה' לבוב תרפ"ו).

ואילו הרב מקראקא, ר' פנחס אלי' דעמביצר, כותב בהספדו (רבעת פנחס) "יום צרה ותוכחה
ונאצה היום הזה, על השמועה כי באה, כי מת הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה יוסף ענגל
זצלה"ה, שהיה רב רבנים. וגאון הגאונים, שהיה בקי בכל הש"ס בבלי. וג"כ בכל התלמוד
ירושלמי, וג"כ היתה, לו ידיעה בסתרי תורה - אוי לו עולם שאבד מנהגו".
רמ"מ קירשבוים - שחיבר מערכות שלמות כהגהות על ספרי ר' יוסף ענגל "עלי עיני" מנחם
משיב - כותב בקונטרסו "עלי עיני": הגאון האדיר הזה הי' כחד מקמאי, עושר בקיאותו הפלא
ופלא, בבלי וירושלמי היו שגורים על פיו".

משיב גדול היה ר' יוסף, ומכל קצוות ארץ פנו אליו, בין השואלים היו גאוני עולם מצוקי ארץ.
מחותנו האדמו"ר ר' ישראל מקוצק שלח לר' יוסף את קונטרסו תורת שביעית, ור' יוסף ענה
לו תשובה שנתפרסמה לאחמ"כ כספר בפני עצמו, "אוצרות יוסף" על הלכות שביעית בזמן
הזה. ספר זה משמש כאחד מספרי היסוד בהלכות שביעית.

שם עולם הניח אחריי ר' יוסף ענגל בספריו המופלאים, שאחדים מהם "אתון דאורייתא",
"לקח טוב", "צינים לתורה" ועוד, זכו לכמה מהדורות, ונהגו שבים מהספרים המקובלים ביותר
ב-עולם התורה. "מכון ירושלים" עורך עתה מפתחות מפורטים לכל ספרי ר"י ענגל. אך מאה
ואחד חיבוריו בכל מקצועות התורה, נגלה ונסתר, שנעלמו ואינם, הינם אבידה ללא תמורה,
ותגדל זכותו של מי שיחזיר אבידה זו לבעליה - עולם התורה.

(רבי יוסף בוקסבוים - שערם)

גבורות שמונים" הוא אחד ממאה וחמשה עשר חיבורים שהשאיר אחריו ר' יוסף ענגל זצ"ל.
הספר הופיע ללא הקדמה ומבוא, ללא הסכמות והתנצלויות כדרכם של מחברים, כל אלו באו
בקצירת האומר בשעריו של הספר. ישא מדברותיו ביישוב קושיא אחת ויתרץ הקושיא ההיא
בשמונים פנים... זו ההקדמה... זה המבוא, וזו ההתנצלויות... שמעתי מקשים לר"א ב"ר יוסי
שסבירא ליה בזבזת דף מז וכו', ומכיון שלרב יוסף ענגל היו כמה קושיות טובות, הרי הם אלה
הנתונים היחידים והטובים ביותר לחיבור ספרים.

ושח אחד מגדולי ישראל לתלמידיו אל תדמו בנפשכם כי רב יוסף ענגל יישב את הקושיא
בשמונים אופנים, ואחר כך קרא למערכה "גבורות שמונים". אלא קריאת השם ליצירה, קודם
ההחלטה בגבורות שמונים ואחר כך תירוצים. כי לגבורות רוחו ומחשבתו לא היו גבולות, מיום
עומדו על דעתו לא חדל מוחו לחשוב, ומחשבתו לא ידעה מחדל, מוח ללא מחיצות. וכך
הגדיר הוא החושב הגדול את המחשבה, בהסתכמו על אמרת המהר"ל מפראג: "המחשבה אין
סכלות רק חכמה", על כן כתב רב יוסף: עצם המחשבה היא חכמה, ולכן גם אויל מחריש חכם
יחשב. אין מחשבות סכליות כלל, כי המחשבה היא תנועתית, דינאמית. כינו את המחשבה
מעוף, כי היא מעופפת ומשוטטת ואינה נחה כלל. זה ההבדל בין עופות ובין בעלי חיים
אחרים: על בעלי חיים מהלכים אמרו מהלך כעומד דמובא אפי' קפיצת הצבי זה תנועה בלתי
שכיחה. לא כן תנועת העוף כשהעוף טס אינו נח, ולכן דמתה המחשבה לעוף. וזה כוונת חז"ל:
יונתן בן עוזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו נשרף, המחשבה שעברה
במוחו עברה נשרפה (אוצרות יוסף ח"א).

מהותה של הגאוניות האמיתית של אות השלימות השכל הוא עיקר ובעצם דליתן של כל
הבכח שלו עד מציאו אחרון. עשייתו את הבכח שלו לבפועל, וזה השכל הנודע של הרמב"ם,
אשר רק הוא מביא את האדם לחיי עולם הבא ועושה אותו לנצח (מר"ג ג' טא). הגאון האמיתי חותר
עד תהום אחרון וכורה תהומות חדשות, משדד ומפרח ליבו ומוחו, המקור היחידי לכל עצי
הדעת ומימי התבונה. כל העולם כולו, ידיעותיו, אוצרותיו, לקחיו, רבותיו ותלמידיו, לא נבראו
אלא לשמש כלי כריה ולטישה לתהומותיו הוא, למרגליותיו שדולה מאותן תהומות.

ואכן כרה רב יוסף תהומות חדשות, סלל דרכים חדשים. לכשתרצה הרי חקירות בריסק על
שני הדינים טבועות במערכתיו, וכשתרצה תמצא את ה"עיני" של הרוגוטשבי בין שוור-תיו.
הנה הבהירות של ר' מאיר שם-חה, והנה החשבון של ר' חיים עוזר. אך מעל הכל, בקיאותו
שהיתה לחידה, מעולם לא הובן מהיכן הספיק ללמוד ולקלוט את התורה כולה על הנגלה
והנסתר שבה. ראיותיו והברקותיו מפתיעות, לא רק מבבלי וירושלמי, פוסקים ראשונים
ואחרונים, אלא מהמורה נבוכים ומהכוזרי, מהר"ל ואבן עזרא, מרבי חיים ויטאל ומהמגיד
ממוזריש, כל רז לא אניס ליה.

א"ה, הקונטרס הנוכחי אשר ענינו ביאור שבע אגדות חז"ל מאמרי דנחמא (ועמקן ביאור דבור
בשאר אגדות והלכות המסתעפות מעניו לענין) כתבתי לכבוד אמי הצנועה והצדקת וכו' אשר הלכה לבית
עולמה יום ז' בשבט שנת תרנ"ח לפ"ק, כי לא זכיתי להיות בעיר טארני ביום ההוא ולהספידה
על קברה, כאשר היא חובה עלי, מפאת מצות כיבוד אב ואם וכו' ולכן מלבד גודל צערי ויגוני
על פטירתה, כי מתה בחצי חלדה. עוד היה לי דאבון לב על אשר לא זכיתי ללוותה ולהספידה
על קברה וכו' לכן אמרתי תהי זאת תנחומתי לכתוב לכבודה איזה מלי דנחמא... כך כתב
רב יוסף ענגל אז אברך צעיר בפתח קונטרסו "שב דנחמא". ואילו היו הגיגים ושברי רעיונות
שעלו במוחו, עת ישב שבעה על אמו הצדקת" (כך סיפר לרבי משולם ראטה זצ"ל).

את הקונטרס הראה לשארו ר' שמואל ענגל זצ"ל, רבי שמואל התפעל מהדברים וביקש
מרבי יוסף להדפיסם. רב יוסף שלא רצה שספרו הראשון יהיה בעניני אגדה, החליט לספחו
לקונטרס שבעים פנים לתורה, שנמצא אצלו בכתובים כבר כמה שנים, והוא כשמו כן הוא,
ישא מדברותיו ביישוב קושיא המפורסמת בסתירת דברי ר' אשי פסחים (דף מד ב') לדבריו (נבחים
דף צא ג') בסוגיא דיקדש להיות כמוהו וכו'. ויתרץ קושיא זאת בשבעים פנים. הראה רב יוסף
הקונטרס הנ"ל לשארו הגאון, וזה עיין בו כמה ימים ואמר לר' יוסף: כל היתרצוים הם כפתור
ופרח מלבד תירוץ אחד. השיב לו רב יוסף: אתה מתכוין בודאי לתירוץ פלוני, כן ענה ר' שמואל
נפעם ונגרש, הסיבה היא אמר ר' יוסף שאני משתמש בש"ס ווילנא המתוקן, ושם הנוסחא
ברש"י אחרת, וממילא גם תירוץ זה נכון.

בהסכמתו של רבי שמעון ענגל על ספרו של רבי יוסף לקח טוב מביע הוא שוב התפעלותו